https://doi.org/10.18778/7525-461-7.01

Wstęp

Po 1945 r. czasopiśmiennictwo coraz silniej zaczęło zaznaczać swoje miejsce wśród źródeł do historii wychowania. Zjawisko to było w dużej mierze konsekwencją utraty znacznej części zbiorów archiwalnych, spowodowanej II wojną światową.

W pierwszej kolejności zainteresowanie badaczy dziejów edukacji koncentrowało się na periodykach pedagogicznych, które na polskim rynku wydawniczym pojawiły się w XIX w. Zaczęły stanowić one podstawowy albo uzupełniający materiał do rekonstrukcji dziejów oświaty, szkolnictwa i wychowania okresu zaborów, lat międzywojennych, Polski Ludowej oraz Trzeciej Rzeczypospolitej. Przykładem mogą być tu prace monograficzne wybranego tytułu lub pewnej grupy czasopism, opracowania monograficzne określonego problemu, wreszcie publikacje, w których zawartość treściowa periodyków jest jedynie uzupełnieniem innych źródeł.

Z czasem poszukiwania naukowe w zakresie czasopiśmiennictwa, traktowanego jako baza materiałowa do badań nad historią wychowania, systematycznie ulegały poszerzeniu. Wykorzystywano periodyki kobiece, dla dzieci i młodzieży, a także uczniowskie. Niniejsza publikacja wpisując się w tę tendencję pokazuje, jak wielki potencjał źródłowy tkwi nadal nie tylko w czasopismach pedagogicznych, ale również w prasie o charakterze lokalnym i regionalnym, pismach geograficznych, społeczno-kulturalnych, religijnych czy ukazujących się nieoficjalnie. Pokazuje zarazem, że warto i należy kontynuować dalsze poszukiwania we wspomnianym kierunku.

Należy zwrócić uwagę, że w czasach PRL-u na publikowanych treściach w czasopismach odciskała swoje piętno funkcjonująca wówczas cenzura. Wprowadzony dekretem z 1946 r. Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, przemianowany w roku 1981 na Główny Urząd Kontroli Publikacji i Widowisk poddawał nadzorowi wszelkie teksty jeszcze przed ich opublikowaniem[1]. Głównym kryterium oceny cenzurowanych treści była ich zgodność z ideologiczną i polityczną linią wytyczoną przez komunistyczne władze Polski Ludowej. Działania te powodowały z jednej strony niedopuszczanie do druku

[1] Z. Zblewski, *Leksykon PRL-u*, Kraków 2001, s. 25–26.

określonych tekstów lub całych numerów (cenzura prewencyjna), z drugiej doprowadzały do różnego rodzaju samoograniczeń autorów i edytorów (autocenzura). Istniejący zakaz drukowania czegokolwiek bez zgody tej instytucji, był często łamany, szczególnie w latach osiemdziesiątych XX w., w wyniku pojawiania się wydawnictw określanych mianem „podziemnych", „drugiego obiegu" lub „niezależnych". Dopiero w 1990 r. zniesiono cenzurę prewencyjną. Od tej daty wydawcy muszą stosować się jedynie do prawa prasowego. Postępowanie niezgodne z jego wykładnią spowodować może sądowe zawieszenie prawa dziennikarza do wykonywania zawodu na czas określony lub konfiskatę materiału prasowego.

Książka pt. *Czasopiśmiennictwo drugiej połowy XX wieku jako źródło do historii wychowania* jest pozycją poświęconą w przeważającej mierze periodykom ukazującym się w Polsce Ludowej.

Rolę, jaką miały odgrywać w tym czasie periodyki pedagogiczne, wskazywał w 1978 r. ówczesny minister oświaty i wychowania Jerzy Kuberski, pisząc: „Czasopisma pedagogiczne w całej swej różnorodności i niezależnie od ich merytorycznego podporządkowania, służą tym samym celom – socjalistycznemu wychowaniu młodego pokolenia. Wszystkie stanowią niezwykle istotny element upowszechniania polityki oświatowej partii i państwa, doskonalenia praktyki oświatowo-wychowawczej, rozwijania w środowisku nauczycieli, wychowawców żywego ruchu intelektualnego, zespolenia oddziaływań wychowawczych rodziny, szkoły i środowiska społecznego"[2]. Podobne zadania, choć nie zawsze tak jednoznacznie wyrażone, przypisywano wszystkim pismom funkcjonującym na rynku księgarskim. Jeśli niektóre z nich, ze względu na swą specyfikę, nie były w pełni nośnikami obowiązującej ideologii, to przynajmniej w warstwie treściowej nie mogły pozostawać z nią w sprzeczności. Stąd periodyki z lat 1945–1989, niezależnie od wydawcy czy rodzaju, stają się interesującym i niezwykle pomocnym materiałem nie tylko do badań nad historią Polski, ale również do badań historyczno-pedagogicznych.

Praca ta jest jedną z trzech książek poświęconych czasopiśmiennictwu traktowanemu jako źródło do dziejów edukacji. Obejmuje artykuły, w których zamieszczone zostały rezultaty badań nad wybranymi periodykami drugiej połowy XX wieku. Wcześniejsze dwa tomy zawierają opracowania dotyczące zawartości treściowej periodyków XIX i początków XX wieku oraz okresu międzywojennego[3].

Oddawana do rąk czytelników książka jest zbiorem artykułów ukazujących możliwości czerpania wiedzy o przeszłości z różnorodnych wydawnictw ciągłych. Przyczyniają się one do uzupełniania „listy" dotychczas wykorzystywanych

[2] J. Kuberski, *O jakościowo wyższy etap działalności czasopism pedagogicznych*, [w:] *Czasopiśmiennictwo pedagogiczne w Polsce Ludowej*, red. F. Filipowicz, Warszawa 1981, s. 65.

[3] *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010; *Czasopiśmiennictwo okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010.

czasopism, które mogą odegrać ważną rolę w odtwarzaniu dziejów edukacyjnych. Z pewnością jest to jeszcze dalece niekompletny obraz czasopiśmiennictwa drugiej połowy XX w., które można traktować jako materiał źródłowy do badań w historii wychowania, ukazuje jednak tkwiące w nim ogromne możliwości.

Książka składa się z czterech części, a jej struktura ma charakter problemowy. Część pierwszą zatytułowaną *Wkład czasopiśmiennictwa w badania nad przeszłością nauk historyczno-pedagogicznych* otwierają rozważania na temat historiografii pedagogicznej w czasopismach tradycyjnych i elektronicznych (Sławomir Sztobryn) oraz rozprawa ukazująca periodyki historyczno-oświatowe z perspektywy ich przydatności do badań nad polska historią wychowania (Władysława Szulakiewicz). Dwa kolejne artykuły ukazują tradycje i tendencje współczesnej pedagogiki w czasopiśmie „Horyzonty Wychowania" (Agnieszka Wałęga) oraz wkład „Problemów Opiekuńczo-Wychowawczych" w rozwój polskiej pedagogiki opiekuńczej (Danuta Apanel).

W części drugiej poświeconej *Roli czasopism w rekonstrukcji polityki oświatowej* zamieszczone zostały treści dotyczące modelowania rzeczywistości społeczno-politycznej i kształtowania światopoglądu młodzieży szkolnej przez „Sztandar Młodych" (Joanna Król), kreowania modelu nauczyciela socjalistycznej szkoły w prasie województwa olsztyńskiego (Maria Radziszewska), udziału czasopism pedagogicznych w procesie laicyzacji polskiej szkoły (Romuald Grzybowski).

Część trzecia nosząca tytuł *Czasopisma jako środek przekazu wiedzy o dziejach szkolnictwa* podejmuje zagadnienia emigracyjnego szkolnictwa, oświaty i edukacji w londyńskich „Wiadomościach" (Marcin Lutomierski), polskiego szkolnictwa na łamach „Dziennika Polskiego" (Małgorzata Pachowicz), powstawania i działalności szkół dla dorosłych na Dolnym Śląsku w ujęciu prasy lokalnej (Magdalena Malik), szkolnictwa rolniczego w prasie olsztyńskiej (Alicja Kicowska), kształcenia zawodowego w „Szkole Zawodowej" (Anita Suchowiecka), edukacji w czasopismach drugiego obiegu w Krakowie (Ryszard Ślęczka), specyfiki niezależnych pism młodzieży licealnej (Justyna Gulczyńska), reformy szkolnictwa i zawodu nauczyciela w czasopiśmie „Kościół nad Odrą i Bałtykiem" (Danuta Koźmian), problemów oceniania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej na łamach „Życia Szkoły" (Michał Kowalewski).

Część czwarta *Udział czasopism w odtwarzaniu historii oświaty i kultury* obejmuje opracowania podnoszące problematykę matki i dziecka w wydawnictwie ciągłym „Moda i Życie Praktyczne" (Aldona Ossowska-Zwierzchowska), edukacji międzykulturowej w piśmie „National Geographic" (Aneta Rogalska-Marasińska), edukacji kulturalnej dziecka w „Edukacji i Dialogu" (Irena Szewczyk-Kowalewska), wiedzy historycznej i kulturowej w kwartalniku „Tatry" (Anna Haratyk), sytuacji rodzinnej i zawodowej kobiet w czasopismach kobiecych (Eleonora Sapia-Drewniak), czasopism life-stylowych dla mężczyzn (Urszula Kulczyńska).

Redaktorzy